

De Renkumse Heidevelden

De Renkumse Heidevelden

---

ruzie tussen Renkum en Gelderland in de 17de eeuw

door

Mathilde Maijer

en

Geert Nijland

Wageningen, 2021

Copyright © Mathilde Maijer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of verzonden in enigerlei vorm of via enig medium, elektronisch of mechanisch, inclusief fotokopiëren, het maken van opnamen, of door elke informatiedrager en opvraagbaar systeem, zonder schriftelijke toestemming van de schrijvers.

Eerste druk 2021

ISBN: 9789464351675

Uitgegeven in eigen beheer

Wageningen

www.landschaplopen.com

www.gonijland.wordpress.com

Trefwoorden: 17de eeuw, bijenhouderij, heidevelden, Hof van Gelderland, landrecht, Renkum, transcriptie

Inhoud

De Renkumse Heidevelden	3
Inhoud.....	5
Voorwoord.....	9
De stukken	11
Overzicht.....	11
De transcriptie	11
1 De eerste brief van Daniel 't Zas	13
Waar gaat dit over?	14
Het gebied	17
Het Renkumse Veld	17
De Paelberg.....	17
Del en duin.....	18
De Hartensebeek	18
De Ginkelsekolk	20
Kaarten van de Paelberg.....	21
De kaart van Bernard Kempinck uit 1610	21
De kaart van Jan van Call uit 1656	28
De zaak.....	31
De hoofdpersonen	33
De eiser.....	33
De gedaagden.....	35
De overheidsfunctionarissen.....	35
Bijen.....	37
De Georgica	37
De immenstede	38
Film over bijenhouden.....	39
Het Bieboek	40

2 De aanklacht door de momber	41
1636: Titelblad	42
1635: Aanklacht en eis door de momber	42
A: 1631 - Verzoek om stukken aan te leveren	44
B: 1635 - Kaart van Nicolaes van Geelkercken	45
C: 1633 - Getuigenis van pachter Gijsbert Aertsen.....	45
D: 1633 - Getuigenis van pachter Guert Evertsen	46
E: 1610 - Verklaring van de schout van Ede.....	48
F: 1632 - Getuigenis van Bon Pinteau.....	49
Schapen	53
De Scheper.....	53
Veluwse Heideschapen.....	54
3 De tweede aanklacht door de momber	57
1634: Memorie van de momber.....	58
A: 1633 - De tweede brief van Daniel 't Zas.....	64
B: 1633 - Verzoek om stukken aan te leveren	65
C: 1634 - De schout van Renkum moet de bijenkorf van Henrik Petersen vergoeden.....	65
4 De verdediging van Renkum	67
1641: Inventaris van stukken.....	68
1634: Het verweer op de aanklacht	68
A: 1631 - Acht getuigen	71
B: 1597 - Heidebrand	74
C: 1631 - Verzoek om stukken aan te leveren	76
5 Het antwoord van de momber	79
1641: Inventaris van stukken.....	80
1641: Reactie van de momber op de verdediging.....	80
B: 1641- Tweede getuigenis van pachter Guert Evertsen	87
F: 1631 - Kaart van Nicolaes van Geelkercken	89
G: 1632 - Getuigenis van Lubbert Willemsen	89
H: 1631 - Over de ontginning van een heideveld	91

K L M Extracten uit de rekening van Henrick van Renesse	92
N: Kopie van de getuigenis van Bon Pinteau	94
O: Kopie van de getuigenis van pachter Gijsbert Aertsen	95
P: Kopie van de getuigenis van pachter Guert Evertsen	95
Q R Extracten uit de rekening van Anthonis van Renesse	95
6 Het slotverweer van Renkum	97
1641: Verweer van de gedaagden	98
A: 1633 - Nog drie getuigen van de gedaagden	103
7 De uitspraak in 1642	107
8 De oogenschijn	109
1645: Titelblad	109
1644: Het verbaal van het werkbezoek	110
1644: A Vier getuigen van de momber	111
1644: B De eerste getuige van de gedaagden	113
1644: C De tweede getuige van de gedaagden	115
De route van de oogenschijn	117
Wandelroute door de Paelberg	121
Grafheuvel COT-5	122
9 De uitspraak in 1645	129
Latijnse juridische termen	131
Nederlandse verouderde woorden	133
Index	135
Bronnen	141
Kaarten	141
Literatuur	141
Websites	142
Dankwoord	142

Voorwoord

U heeft een document in handen dat grotendeels bestaat uit een letterlijke transcriptie van een proces dat van 1631 tot 1645 is gevoerd tussen Renkum en de Staten van Gelderland over de Renkumse Heidevelden.

De originele stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief in Arnhem. Ze zijn ontoegankelijk en deels moeilijk leesbaar. Sowieso is de originele tekst niet doorzoekbaar. Omdat het een interessant verhaal is dat een blik geeft in het landgebruik van die tijd, heeft Mathilde de tekst getranscribeerd.

We plaatsen deze transcriptie in een context die volgens ons het geheel verrassend toegankelijk maakt.

Ten eerste begeleiden we de lezer door uitleg van het gebied en de zaak en een inleiding bij elke nieuwe fase in het proces.

Ten tweede gaan we zelf kijken. We hebben een wandelroute uitgezet door het *questieuse* gebied. Voor wie niet gaat wandelen, geven tekeningen en foto's een beeld hoe het gebied eruit gezien moet hebben in de 17de eeuw.

Tenslotte geven we een verklarende lijst van Latijnse juridische termen, Nederlandse verouderde woorden en een uitgebreide index op allerlei mogelijke namen en woorden in de transcriptie en begeleidende teksten.

Geert
Mathilde

De stukken

Overzicht

De stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief, archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, verspreid over de procesdossiers 5163 en 5218 en de sententiën 4885 en 4887.

De eerste brief van Daniel 't Zas, de aanklacht van de momber en de bijbehorende stukken plus de tweede kaart van Nicolaes van Geelkercken is inventarisnummer 5163, jaar 1638, scan 995 tot en met 1031.

De tweede brief, tweede aanklacht door de momber en alles wat er na komt, inclusief de eerste kaart¹ van Nicolaes van Geelkercken, is inventarisnummer 5218, jaar 1645 scan 304 tot en met 490. Een deel zijn kopieën van getuigenverklaringen uit het eerste deel van het proces.

De uitspraken van processen zijn bij elkaar opgeschreven in dikke boeken met Sententiën.

De sententie uit 1642 is te vinden in het Gelders Archief in het archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, inventarisnummer 4885, sententiën van 1639 tot en met 1642 scan 0240 en 0241.

De sententie uit 1645 is te vinden in het Gelders Archief in het archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124, inventarisnummer 4887, sententiën van 1644 tot en met 1647 scan 0058 en 0059.

De transcriptie

Ik heb zelf de meest toegankelijke volgorde bepaald van dit materiaal. Niet alleen liggen de stukken verspreid over vier achiefnummers, ook de volgorde van de processtukken is onlogisch. Deels komt dat omdat bij het proces partijen met oude stukken op de proppen komen om hun gelijk te bewijzen. Deels komt het omdat de stukken niet chronologisch zijn ingeboekt. Deels komt het tenslotte omdat bij archivering altijd achterin

---

¹ De kaarten van Van Geelkercken zitten op de verkeerde plek in het archief. De eerste kaart zit bij fase twee van het proces en de tweede kaart zit bij het eerste deel.

begonnen wordt. Logisch, maar verwarrend voor iemand die het proces 400 jaar later wil teruglezen. Uiteraard heb ik wel de originele scannummers vermeld zodat elk stuk in het archief te vinden is.

Ik heb een uitgebreide index opgenomen. In deze index heb ik spellingen gestandaardiseerd. Twee voorbeelden: de hoofdpersoon, bosmeester Daniel 't Zas, komt in de stukken voor als Daniel Sas, Daniel 't Sas, Daniel Zas en Daniel 't Zas. Ik heb in de transcriptie deze spellingen aangehouden, maar ze in de index samengevoegd onder Daniel 't Zas. Dit geldt ook voor andere namen zoals Renckum, Renkum, Rencum, Rencom, Renckom, Renkom, Redinchem en Redechom.

Ik ben zo dicht mogelijk bij de originele tekst gebleven. Ik heb geen spelling gemoderniseerd en de oude tekst niet in hedendaags Nederlands vertaald. Wel heb ik afkortingen uitgeschreven als ik daarover geen twijfel had en uitschrijven het lezen gemakkelijk zou maken. Ik heb hier en daar leestekens toegevoegd, en de tekst waar nodig in alinea's ingedeeld. Woorden die apart zijn geschreven maar die wij aan elkaar schrijven, heb ik als een woord geschreven als dat het lezen gemakkelijker maakt. Mijn eigen opmerkingen, bijvoorbeeld als een bladzijde ontbreekt in het archief, dubbelgevouwen is of het papier is gescheurd, zijn [tussen teksthaken] geplaatst.

Een deel van de tekst is slecht leesbaar: de onderste helft van veel bladzijden is vervaagd. Sommige bladzijden hebben watervlekken. Er zitten lastig leesbare handschriften tussen. Woorden die ik niet kan lezen heb ik aangegeven met xx aan het begin of het eind van een woord of xxx als ik er niets van kon maken. Als ik er wel iets van kon maken omdat dezelfde tekst elders ook voorkomt, heb ik mijn versie [tussen teksthaken] gezet.

Verder heb ik geen wijzigingen in de tekst aangebracht.

Mijn bedoeling is dat dit document als brontekst gebruikt kan worden door iedereen die geïnteresseerd is in rechtspraak in de 17de eeuw, de geschiedenis van Renkum, het gebruik van heidevelden, bijenhouderij, of misschien wel in verschillende spellingen van veldnamen en persoonsnamen.

Mathilde

1 De eerste brief van Daniel 't Zas

De ruzie begint in 1630 als de schout van Renkum bijenkorven neerzet op het Renkumse Veld en daarover geen vergoeding betaalt aan bosmeester Daniel 't Zas. Ook weigeren de schout en inwoners van Renkum te betalen voor het drijven van schapen op het Renkumse Veld.

Daniel 't Zas schrijft hierover een brief aan de Rekenkamer. De Rekenkamer antwoordt dat de momber contact zal opnemen.

5163-995

C

Aende Eerste ende andere van de Reeckeninge in Gelderlandt.

Mijn Heeren

Heeft reverentelick toe verstaen Daniel 't Zas boschmeester woe dat de heeren staten deser Furstendombs onder anderen toe comen, die gemene heetvelden² in Veluwen gelegen. In voegen dat suppliant in sijne qualiteijt³, vanwegen des heeren van ijdere drifte schapen jaerlicx treckt⁴ een hamel⁵, ende alsoo wel nijmant daer van vrij is⁶.

Ten ware hij speciale exemptie konde bewijsen, soo ist nochtans, dat nijet alleene den scholtis van Renckom sich heeft laten gelusten in september anno 1630 buijten kenisse van suppliant ende sonder hem nae behooren te erkennen, inde Renckomse heetvelden te stellen seeckere immen⁷.

Waer van suppliant nomine officij een korff wegh halende⁸, denselven een halff jaer daer naer bij den scholtis eijgener autoriteijtt wederom onthaelt. Maer oock daer beneffen die van Renckom ten onrechte sigh

---

² gemene heetvelden = openbare heidevelden

³ de schrijver van de brief (Daniel 't Zas) in zijn functie als bosmeester

⁴ over iedere schaapskudde in een openbaar veld moet jaarlijks een hamel betaald worden.

⁵ hamel = gecastreerd schaap

⁶ niemand uitgezonderd

⁷ immen = bijen

⁸ over het zetten van bijenkorven op het openbare veld moet jaarlijks een vergoeding betaald worden, anders haalt de bosmeester een korf weg als boete.

weijgerich naecken, voor ijder drifte aen suppliant een hamel te betalen⁹.

T welck alsoo streckt tot nadeel van de Lantschap, wordt suppliant gedt ende amptshalve gelast sulcx aen V Edele te remonstreren, ten eijnde tot voorstandt van des heeren recht ende gerechticheijt hier inne moge worden versien nae behooren, dit doende.

--

[het antwoord van de Rekenkamer op deze brief staat in de kantlijn gekriebeld.]

Die van der Reeckeninge in Gelderlandt gesien hebbende dese requeste ordinieren hiermede Dr. Diderick Schutte momber deser landtschap om sich mit supplienten te voegen tot voorstant vanden hoogheijt over de heetvelden deses Vorstendoms en Graeffschaps gegeven inde Caemer van der Reeckeninge t' Arnhem des 15 Julij 1631.

D. van de Sande 1631

5163-996 en 997 zijn leeg

Waar gaat dit over?

Waar gaat deze brief uit 1630 of 1631 over? Het eenvoudige antwoord is: over bijen en schapen van inwoners van Renkum op het Renkumse Veld. Het achterliggende antwoord is: over de vraag wie de eigenaar is van de heidevelden ten noorden van Renkum. Waren die van Renkum of waren die van de Staten van Gelderland?

En daar hadden ze dus ruzie over...

---

⁹ De inwoners van Renkum weigeren om over hun schaapskuddes op het openbare veld een hamel te betalen.

Vrijvander Rooschouwing in Gelderland
gelyc besthende desz reg: Ordinaries Juris
mede v: Vindrecht bespikhe moudre desz
Landt scap om sijn mit swelt te boogon
tot boer kant van goetste over de goet-
veldz desz Marstond om de Straffscap
Eregebr inder Eeuvr-vander Rooschouwing
E Ansjou die is July 1637

Danck Sande

1637

Ende Eerste ende
andere vande Raetion
in Gelderland

Soest reberentelick te verstaen
Daniël t'Zas Besqum: vboe dat de
Soeder State desz Eerstendomb, onder
andere toe commen, die gemeen heit
voldes in Voliter geleg, in voege
dat Suppliant te sijn qualiteit, by
wege des Soeder, van ijdre driste
scap: faerlicx trecht een samel
Ende al so veel inmant dard van
een in te vore sijn speciale exemptie
kouds bevoege, boe sijn nochtan dat
niet alsoone de Egocties van Ronden
sijn sacht late gelust, in Septemb.
d. 1630. Gultig hiemisse van Eupent
ende souden sijn nae befoer te de kenne
Ende Ronden sacht volde te stollig
soederen tinnig, vboe van Eupent
nomine officij een goet vooz salende
donseling een sacht hare dard in de
Eijde Egocties eigenre autoriteijt
vander om ontfaelt: Maer oock dard
langst die van Ronden ten overste
sijn beehgeriel maer, door ijdre driste
en Eupent een samel te betaleij.
Evelde alsoe trecht tot nadgel vande
Land scap, vboet Eupent Ende end
amphe saling gelast sulcx als w Ed. te
remonstrand, te sijn tot voorstand van
des soeder vooz E goetste sijn sijn
moge vooz vooz nae befoer,
Dit doende